

Opbrud og nytænkning

Hvordan kommer vi videre?

Bernard Eric Jensen

Redaktionen har bedt mig om kort at gøre rede for mit anliggende med at skrive *Kulturhistorie – et nyt og bedre helhedsbegreb?* (HT, 1990). Mit sigte var dobbelt.

Artiklen var dels tænkt som en jubilæumshilsen til *Den jyske Historiker* fra en gammel ven: tidsskriftet er – som jeg ser det – et af de mere spændende og perspektivrige resultater af '68-oprøret' i en faghistorisk sammenhæng. Dels var den et spædt forsøg på at få igangsat en mere overordnet forskningsstrategisk debat om, hvordan vi kommer videre.

Kulturhistorie som nybrud

'Det kulturhistoriske opbrud' i begyndelsen af 80'erne signalerede – som jeg så det – muligheden af et ikke ubetydeligt erkendelsesfremskridt i forhold til det, der havde været normen på DJH i 70'erne: forskellige varianter af marxistisk/økonomistisk/strukturorienteret historieforskning. I sin tid læste jeg derfor *Fejekosten og surdejen* (nr. 26, 1983), *Kultur, mentalitet, ideologi* (nr. 29/30, 1984) og *Livsformer og kultursammenstød* (nr. 33, 1985) med en god portion begejstring og en del opstemte forventninger.

Hvorfor begejstret og forventningsfuld? Det var jeg, fordi der i disse numre af DJH blev lagt op til et brud med holdninger/positioner, som jeg ikke anså for at være videre frugtbare eller holdbare. Der blev f.eks. markeret et klart brud med hele *ortodoksisyndromet*, der havde opbrugt så megen energi og tid i 70'erne. Kriteriet på en perspektivrig faglig og poli-

tisk tænkning skulle nu ikke længere være et spørgsmål om at være i overensstemmelse med et bestemt sæt af kanoniske skrifter.

Der blev ligeledes lagt op til en afvikling af *den reduktionistiske tendens* i megen marxistisk forskning. Endnu i nr. 26 hed det besværgende: »alt det indebærer selvfølgelig ikke nødvendigvis en opgivelse af det materialistiske grundsynspunkt, at ideer i sidste ende bestemmes af de materielle forhold« (s.3). Men få kunne vel være i tvivl om, hvad resultatet ville blive.

Der blev også markeret en afstandtagen fra tilgange, der er kendetegnet ved *strukturdeterminisme*. Det blev der f.eks. i nr. 33, hvor Thomas Højrup's begreb om 'livsformer' blev afvist, fordi de »afledes af samfundsstrukturen som logiske, nødvendige forudsætninger for dennes eksistens« (s.4).

Nybruddet var imidlertid ikke kun kendetegnet ved problematiseringer/afvisninger. Der blev også markeret flere nye mål eller sigtepunkter. Der blev f.eks. efterstræbt en *betydelig udvidelse* af faghistoriens forskningsfelt. I nr. 29-30 blev der således peget på behovet for at inddrage: »livet, kærlighed, afføring, tids- og rumopfattelse« (s.4).

Der blev ligeledes peget på behovet for at oparbejde en *ny forståelse* af historiefagets politiske/dannelsesmæssige funktioner i samfundet. Endelig blev det understreget, at den nye interesse for kultur- og mentalitetshistorie ikke betød en opgivelse af *idealet om historisk helhedserkendelse*, men blot skulle forstås som »en særlig synsvinkel at se den 'store' historie, samfundshistorien på« (sst.).

Opbrud som faldgrube

En påpegnings af opbruddet på DJH i 80'ernes begyndelse kan ikke stå alene. En sådan konstatering må selvfølgelig følges op af forsøg på at besvare spørgsmålet: hvad er der så kommet ud af nybruddet? Men det kan rimeligvis diskuteres, hvornår det giver god mening at stille et sådant spørgsmål, og på hvilket grundlag, det skal besvares.

Jeg valgte at gøre det med udgangspunkt i bogen *Historien i kulturhistorien* (1988), der har karakter af en statusopgørelse såvel som et kampskrift. Der var en ulempe ved dette valg: 'det kulturhistoriske opbrud' er noget mere omfattende og komplekst, end det fremgår af denne bog.

Der var imidlertid også en betydelig gevinst ved dette valg: i bogen findes flere artikler, der blev anset for at være så vigtige, at de ikke alene blev genoptrykt, men blev det i en revideret og forbedret udgave. Her var altså ikke tale om første faglænde forsøg på nytænkning, men om mere velovervejede og gennemtænkte positioner.

Der var to andre grunde til især at fokusere interessen om Vagn Wählin's og Uffe Østergård's artikler. De var ikke alene bogens største og mest ambitiøse bidrag. De blotlagde samtidig nogle væsentlige problemer, der også gjorde sig gældende i andre dele af 'det kulturhistoriske opbrud'.

En nærlæsning af deres bidrag til *Historien i kulturhistorien* var lidt af en rystende oplevelse. Jeg vil ikke her gentage, hvad jeg har skrevet mere detaljeret andetsteds. Jeg skal alene fastholde det centrale og afgørende: de nævnte artikler blotlægger med al ønskelig tydelighed en af de store faldgruber i et faghistorisk opbrud: den principløse eklekticisme.

En søgning efter nye forbilleder og inspirationskilder er ofte et integreret led i et fagligt opbrud. Til nytænkning hører også en god portion eksperimenteren. Faglige nydannelser må derfor næsten af nød-

vendighed betræde eklekticismens farefulde vej. Rigtig på afveje kommer man dog først, hvis man begynder at gøre en dyd af en midlertidig nødvendighed. Så nærmer man sig det punkt, hvor faglige standardkrav som klarhed og indre konsistens i analysen viger pladsen til fordel for en principløs sammenblanding af uensartede begreber og uforenelige traditioner/paradigmer.

Problemet er påtrængende og væsentligt. Eklekticismen synes nemlig at høre sammen med et andet forhold på den hjemlige faghistoriske scene. Ser man tilbage over de sidste årtiers forskning, så har dele af den været kendetegnet ved en både ganske markant og relativ hurtig udskiftning af forbilleder/inspirationskilder. En sådan praksis kan i eklekticismen finde sin begrundelse og legitimering.

Wählin og Østergård er indtil videre de eneste, der har gjort mere omfattende forsøg på at præsentere kulturhistorien som en alternativ model eller tilgang i forskningsstrategisk henseende. Deres ambition går videre end blot at inddrage nye forskningsfelter, videre end blot at videreudvikle kulturhistorien som en form for sektorhistorie.

Men deres udprægede eklekticisme gør det nærmest umuligt at besvare spørgsmål som: giver kulturhistorien en bedre historisk helhedsforståelse end den materialistisk orienterede samfundshistorie? Deres positioner – som fremlagt i *Historien i kulturhistorien* – er ikke kun uklare og tvetydige; de mangler også teoretisk konsistens og konsekvens.

'Det kulturhistoriske opbrud' har endnu ikke præsenteret overbevisende resultater, hvad angår forsøg på at fremlægge en ny og bedre måde »at se den 'store' historie, samfundshistorien på«. Indtil videre er de mere spændende og perspektivrige resultater alene opnået i delbetragtningen, i delundersøgelserne.

Nytænkning som udfordring

Spørgsmålet: hvordan etableres nye og bedre modeller for en historisk helhedsanalyse? stod ganske højt på fagets forskningsstrategiske dagsorden tidligt i 80'erne. Kollundseminaret omkring temaet *Mod en ny samfundshistorie?* samlede f.eks. 70 deltagere i 1985. Spørgsmålet er ikke blevet mindre påtrængende i begyndelsen af 90'erne – snarere tværtimod!

Udbuddet af historiske 'helhedsanalyser' er ganske stort i disse år. To store Danmarkshistorier står for tiden over for deres afslutning. En ny Europahistorie er under udgivelse. Og *Den jyske Historiker* kører ufortrødent videre med at udarbejde nye nationalstatsnumre.

Men der er ingen nævneværdig debat af hvilke krav, der bør stilles til en helhedsanalyse. Spørgsmålet spiller ikke nogen fremtrædende rolle i vurderingen af den aktuelle forskningspraksis – f.eks. ved anmeldelser af foreliggende 'helhedsanalyser'. Der findes heller ikke på dette felt en løbende historie- og samfundsteoretisk debat. Spørgsmålet om nye og bedre modeller for en helhedsanalyse må således siges fortsat at være yderst aktuelt og påtrængende.

Parentetisk skal det dog her bemærkes, at spørgsmålet selvfølgelig kun giver mening, hvis man i en eller anden forstand opretholder en realistisk position i erkendelsesmæssig henseende, dvs. tror på/forfægter muligheden af erkendelsesfremskridt. Spørgsmålet er således ikke videre meningsfuldt eller påtrængende for dem, der i postmodernismens eller narratologiens navn har skrottet enhver form for erkendelsesrealisme. Til dem skal det blot bemærkes, at en realist hverken behøver at være naiv eller optimist.

Hvad er da betingelserne for at komme videre med spørgsmålet om den historiske helhedsanalyse? En første afgørende betingelse er, at der arbejdes med rimeligt klare *historiografiske referencepunkter*, dvs. faghistoriske positioner, der udgør sammenlig-

ningspunktet, når der f.eks. tales om uløste problemer, forskningsstrategiske gevinster og/eller en bedre helhedsanalyse. Udgangspunktet må således være en kritisk analyse og vurdering af en/flere faghistoriske positioner. Et sådant er nødvendigt for at klarlægge både hvad, der bør fastholdes og videreudvikles, og hvad, der står som uløste problemer og uholdbare ledetråde. Og begge dele er vigtige.

En anden betingelse for at komme videre er, at der gøres forsøg på at indkredse de *mest påtrængende uløste problemer* og udforske, hvorledes de kunne tænkes løst. Her hersker der givetvis ingen konsensus. Selv vil jeg f.eks. pege på hele problemfeltet om forholdet mellem 'struktur' og 'handling'. Tendensen til at hypostasere 'strukturer', dvs. gøre dem til selv-virkende og egenmægtige kræfter, må afvises. Men en sådan afvisning løser selvfølgelig ikke i sig selv problemet om, hvorledes de begrænsende og bestemmende betingelser for menneskelig handlen skal forstås. Jeg har her været optaget af at undersøge, om man gennem studiet af socialisations- og identitetsdannelsesprocesser vil kunne klarlægge, hvorledes menneskers 'handlingsspillerum' konkret er struktureret og begrænset.

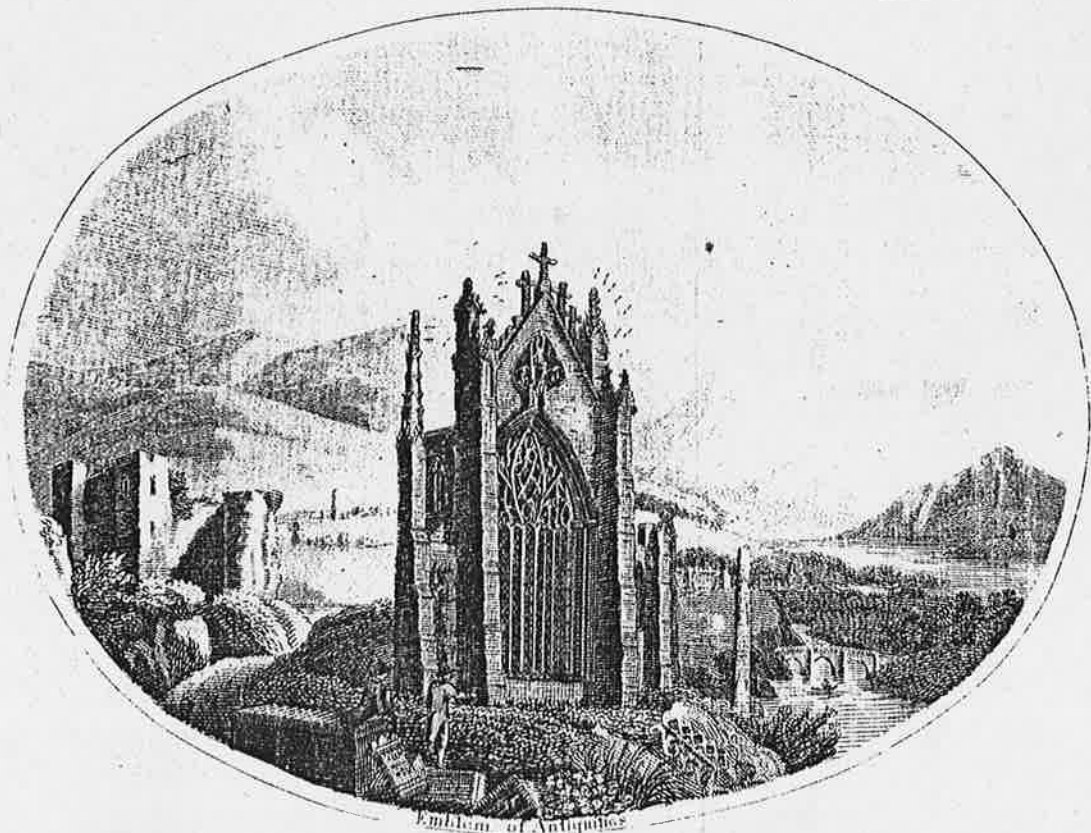
En tredje betingelse for at komme videre er, at der føres en samfundsteoretisk diskussion om, hvad der i dag udgør de *centrale og overordnede analysekategorier* i en samfundshistorisk sammenhæng. På dette punkt gør meget betydelige forskelle sig gældende. Nogle satser meget på at udvikle og opprioritere kategorien 'køn' – det giver god mening for mig. Andre søger at placere kategorien 'mentalitet' centralt – det stiller jeg mig yderst kritisk og skeptisk til. Andre igen sætter i første række deres lid til kategorier som 'kultur' – her er jeg rimelig skeptisk, da kulturbegrebet er utroligt mangesidigt og diffust. Men uanset hvor man står, synes der at være behov for analyser, der søger at klarlægge de forskellige kategoriers styrke og svaghed, anvendelsesområder og begrænsninger.

Der må også gennemføres en analyse og diskussion af de *udsigtspunkter og synsvinkler*, der anvendes i samfundshistoriske analyser. En centralperspektivisk synsvinkel har nærmest været totalt dominerende i samfundshistoriske analyser – det forhold bør problematiseres og delvis afvikles. Her kan narratologerne formentlig bidrage med vigtige indsigter. Der må som minimum arbejdes med et dobbelt krav. Dels skal historiske processer anskues som 'forgangen fremtid', dvs. de historiske aktørers erfaringsrum og forventningshorisont må blottlægges, hvorved det vil stå klart, at processerne kunne være forløbet anderledes. Dels skal der arbejdes med en flerperspektivisk tilgang således, at den sociale relativitet og perspektivitet i forskellige individers/gruppers livsverden fremstår som et centralt og integreret led i den samfundshistoriske analyse.

Endelig er der behov for en debat om *historiefagets politiske/dannelsesmæssige funktioner* – et problemkompleks, der tiltrak sig meget lidt opmærksomhed i 80'erne. En diskussion om nye og bedre modeller må selvfølgelig medtænke, hvilken gavn andre skal have af historiske helhedsanalyser. Som jeg ser det, må et centralt mål være oparbejdelsen af relevante og tidsvarende former for historiebevidsthed. Samfundshistoriske analyser skal således bruges til at udrede, hvorledes de forhåndenværende 'handlingsrum' er blevet etableret, og hvilke 'fremtider' synes mulige/sandsynlige. Herigennem skal faghistorisk forskning bidrage til at afklare de valgmuligheder, som 'vi' står over for lokalt, nationalt, globalt.

Ekstranummer
december 1991

**DEN
JYSKE
HISTO
RIKER**

Det kulturhistoriske Opbrud

DANMARKS LÆRERHØJSKOLE
BIBLIOTEKET